

Urszula Sebkwilak
WSP Bydgoszcz

ROLA I ZADANIA NAUCZYCIELA NA STANOWISKU ETATOWEGO INSTRUKTORA ZHP

Powszechna wysoka ocena działalności związków młodzieży pociąga za sobą poszukiwania takich rozwiązań, by można było w pełni wykorzystać tkwiące w nich możliwości kształtowania osobowości młodych obywateli. Posunięciem usprawniającym funkcjonowanie Związku Harcerstwa Polskiego jest ustanowienie z rokiem szkolnym 1974/75 etatów dla instruktorów, kierujących pracą związków drużyn¹⁾. Obowiązki takiego instruktora - obok trzech do sześciu godzin dydaktycznych w tygodniu - obejmują:

- 1) reprezentowanie związku drużyn i rzecznictwo spraw dzieci i młodzieży wobec władz i instytucji;
- 2) organizowanie i koordynację pracy podległych jednostek harcerskich na terenie szkoły i w środowisku - w zakresie akcji, imprez i codziennej działalności zgodnie z założeniami metodyki ZHP;
- 3) organizowanie współdziałania i szkoleniu w zespole instruktorskim na terenie ośrodka;
- 4) zabezpieczenie warunków działania drużyn i gospodarowanie bazą materialną związku drużyn.

Nauczycieli na to stanowisko powołuje Wydział Oświaty i Wychowania na wniosek Komendy Hufca ZHP. (Porównaj na ten temat artykuł R. Kruka - "Instruktorzy na nauczycielskich etatach", Harcerstwo 1975/1).

W dalszym ciągu działalność instruktorska ma charakter społeczny, pozazawodowy, gdyż etatowi instruktorzy stanowią wśród

---

1) Związek drużyn stanowią: na wsi - drużyny i krąg instruktorski działające na terenie jednej gminy, w mieście - drużyny i krąg instruktorski na terenie miasta bądź jego części, a czasem - jednej, odpowiednio dużej szkoły.

prawie stu tysięcy rzeszy kadry zdecydowaną mniejszość, a praca ich, jeśli ma być naprawdę efektywna, nie będzie zamykana czasowymi ramami etatu (jak zresztą w wypadku każdego wychowawcy).

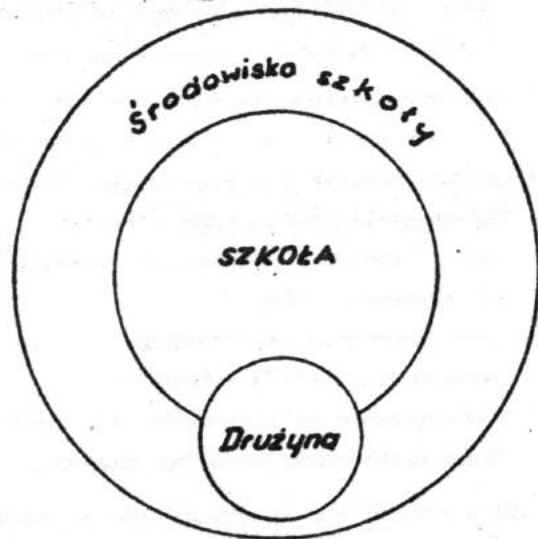
Patrząc perspektywicznie, przymierzając istniejące obecnie role zawodowe do zreformowanej, powszechnej dziesięcioletniej szkoły, już w tej chwili trzeba możliwie wszechstronnie określić w niej miejsce i zadania etatowego instruktora ZHP. Punktem wyjścia będzie analiza roli, jaką w systemie wychowawczym szkoły pełni Związek. Rola ta - wielka w tej chwili - powiększać się będzie wraz ze wzrostem znaczenia w społeczeństwie instytucji wychowującej, jaką jest szkoła.

Zadaniem szkoły jest przygotowanie dzieci i młodzieży do pełnienia szeregu ról społecznych²⁾. Duże znaczenie w tym procesie ma ZHP. Jest niejako pomostem pomiędzy szkołą a szerszą społecznością; Rys. 1.

Z jednej strony tkwi mocno w systemie wychowawczym szkoły, z drugiej działa także w środowisku szkoły i na rzecz tego środowiska.

Pozwala to na poszerzenie zakresu doświadczeń oraz rozwój motywacji do tego typu aktywności u jego członków. Zuch i harcerz uczy się bowiem dostrzegać potrzeby środowiska i odpowiadać na nie (zwiady, akcje społeczne).

Działalność w ZHP pomaga również w wyborze dalszej drogi życiowej. Zdobywane w drużynie sprawności pomagają w wyborze zawodu, praca w zespole rówieśników, gdzie dominują więzi nieformalne, umożliwia znalezienie własnego miejsca w społeczeństwie³⁾.

Rys. 1

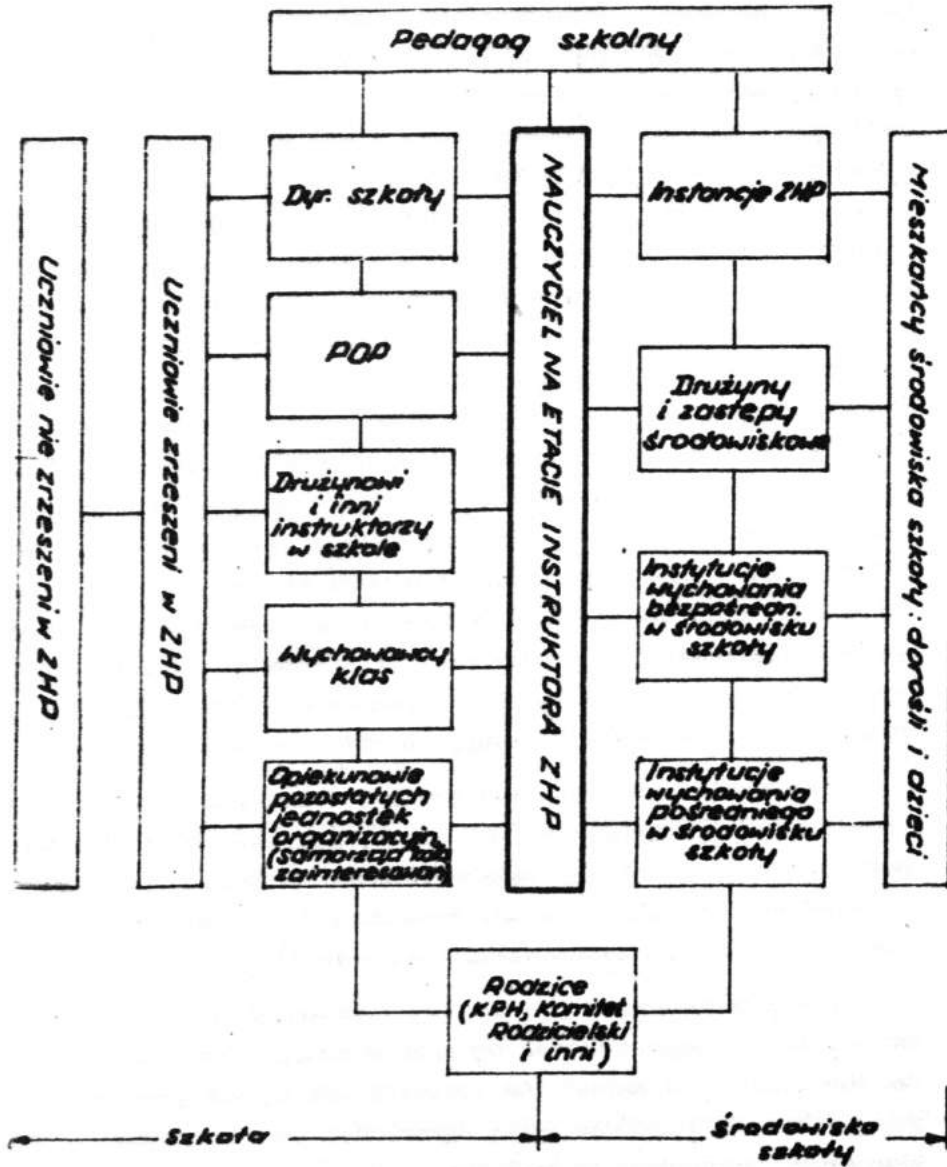
2) Porównaj na temat ról społecznych: H. Muszyński, *Ideał i cele wychowania*. W-wa 1972, s. 86 - 90.

3) Patrz: Z. Dąbrowski, *Czas wolny dzieci i młodzieży*, W-wa 1966, PZWS, s. 23-26.

Harcerstwo przygotowuje do kontynuowania aktywności w szeregach bratnich związków młodzieży pracującej i studiującej, wyzwalając u części swoich członków pasję wychowawczą, przysposabia ich do działalności instruktorskiej. Wdraża nie tylko do rzetelnej, zgodnej z zamiłowaniem i uzdolnieniami nauk i pracy, ale również - co ma nie mniejsze znaczenie - do konstruktywnego spędzania wolnego czasu. Zabezpieczające wywoływanie odpowiednich sytuacji wychowawczych, formy pracy, rosnący charakter wymagań, a przede wszystkim regulujące wszelkie poczynania Prawo Zucha i Prawo Harcerskie pozwalają kształtować osobowość członka Związku zgodnie ze socjalistycznym ideałem wychowania - nie gorzej, a w wielu wypadkach skuteczniej niż w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły. Warto pamiętać, że aktywność zuchów i harcerzy przynosi im zaspokajanie istotnych potrzeb, a to jest warunkiem owej aktywności, tak niezbędnej dla dokonywania zmian w osobowości. Wszystkie powyższe uwagi nabierają szczególnie dużego znaczenia w odniesieniu do drużyn, które funkcjonować będą w ramach zreformowanej szkoły. Stąd w pełni uzasadnione wydaje się stworzenie w każdej z nich etatu dla instruktora kierującego całokształtem działalności harcerskiej na jej terenie i w środowisku stanowiącej rejon szkoły. Obowiązki byłyby tu podobne do przedstawionych wyżej, ale trzeba zwrócić uwagę na kilka zagadnień.

Spełnianie przez szkolne drużyny ich funkcji opiekuńczej i wychowawczej wymaga ścisłej współpracy instruktora (dla ułatwienia posługiwać się będziemy terminem "instruktor" mając na myśli nauczyciela na etacie instruktora) z wszystkimi komórkami w szkole i jej środowisku (rysunek 2).

Zasadniczą część procesu wychowawczego przebiega na terenie konkretnego zespołu wychowawczego, jakim jest drużyna. Nie znaczy to jednak, że przebieg ten będzie prawidłowy, gdy zuchy czy harcerze będą ograniczać swą aktywność do kierunków związanych z funkcjonowaniem drużyny. Uspołecznianie wymaga działalności na rzecz szkoły i szerszej społeczności. W szkole będą to zadania harcerzy na rzecz nie zrzeszonych kolegów, a także zadania wspólnie z nimi realizowane na rzecz społeczności ogólnoszkolnej.

Dla ujednoczenia oddziaływań, jakim poddany jest każdy wychowanek i wykorzystania wszystkich istniejących tu możliwości, niezbędne jest powiązanie owych zadań z wychowawczym planem szkoły. To z kolei wymaga współdziałania danego instruktora z dyrektorem, z pedagogiem szkolnym, z POP oraz wszystkimi zespołami wychowawców, funkcjonującymi na terenie szkoły.

Nie mniej ważne jest powiązanie pracy ośrodka z wychowawczymi inicjatywami podejmowanymi w środowisku szkoły. W grę wchodzić tu powinna współpraca z drużynami (zastępami) środowiskowymi, z innymi instytucjami wychowawczymi, a także instytucjami wychowania pośredniego. Cenna okaże się współpraca ze spółdzielnią mieszkaniową, komitetem blokowym, placówką MO, "Praktyczną Panią" czy zakładami przemysłowymi itp. Harcerze szukają przecież sojuszników wśród tych instytucji z jednej strony, a z drugiej - podejmują rozmaite zadania, będące odpowiedzialnością (na miarę dziecka) na ich potrzeby. Bogate są tradycje ZHP w tym zakresie (patrz miesięcznik "Harcerstwo" i tygodnik "Motywy"). Etatowy instruktor powinien je wykorzystywać i doskonalić, dostosowywać do miejscowych warunków.

Każda z drużyn (czy ośrodków) zabiega o współpracę z rodzicami swych członków. Rodzice angażując się w sprawy szkoły, a także drużyny są niejako pomostem pomiędzy nią i szerszą społecznością - ścisły kontakt z nimi może w dużym stopniu pomóc w organizowaniu tak ważnego odcinka pracy⁴⁾.

Koordinatorem wszystkich omówionych tu poczynań ZHP powinien być właśnie rozpatrywany przez nas instruktor. To on jest najbardziej powołany do tego, by czuwać nad łąčeniem w pracy drużyn:

- wymogów określających prawidłowy przebieg procesu kształtowania osobowości;
- potrzeb dzieci i młodzieży, charakterystycznych dla danego etapu rozwoju społeczno - moralnego;
- potrzeb szkoły;
- potrzeb środowiska;

4) Uwzględnić tu trzeba fakt, że współczesna szkoła staje się coraz bardziej instytucją środowiskowo otwartą - porównaj na ten temat m.in. książkę E. Trempały: Wychowanie w środowisku szkoły. Bydgoszcz 1974, WSN.

- zadań kierowanych do jednostek ZHP przez Instancje Związku.

Jak widać, już na etapie planowania pracy rola danego instruktora jest wielka. Jest on osobą, która zapewnia przepływ informacji (potrzeby, plany itp.) pomiędzy zaznaczonymi na powyższym schemacie komórkami, jest koordynatorem w zakresie działań powierzonych ZHP w wyniku porozumienia z pedagogiem szkolnym (jako odpowiedzialnym za całokształt pedagogicznej działalności w szkole i jej środowisku) i w wielu wypadkach inspiratorem poczynań wychowawczych tych komórek. Stawia to przed nim wymóg wysokiej wiedzy ideowej i pedagogicznej oraz wielkiej umiejętności organizowania pracy.

Na etapie realizacji zadań instruktor powinien czuwać nad tym, aby:

- działalność drużyn przebiegała prawidłowo od strony ideowej i metodycznej;
- drużyny miały odpowiednią bazę materialną do swego działania - chodzi głównie o zabezpieczenie pomieszczenia na harcówkę, sprzętu biwakowego itp.;
- instruktorzy mieli możliwość dokształcania się - tworzenie gabinetu metodycznego⁵⁾.

Niezmiernie ważna jest tu współpraca z pozostałą kadrą Instruktorów ośrodka. Oczekiwać ona będzie od etatowego instruktora nie tylko fachowych wskazówek w toku planowania i realizacji zadań, ale i pomocy w poszerzaniu wiedzy metodycznej (dokształcanie w zakresie wiedzy pedagogicznej organizowane będzie przez pedagoga szkolnego), w rozwiązywaniu trudności wychowawczych i organizacyjnych oraz dokonywania oceny ich działalności. Zatem w programie działalności instruktora powinien znaleźć się plan pracy z kadrą.

Gdy mowa o kontroli, warto zaznaczyć, że instruktor powinien być również inspiratorem kontroli efektywności działalności ośrodka. Nie wystarcza tu analiza od strony urządzonych im-

5) Gabinet metodyczny i harcówka mogą mieścić się w jednym, odpowiednio wyposażonym pomieszczeniu.

prez, udziału w akcjach ani nawet wielkości wkładu w pracę społeczną mierzonego ilością roboczogodzin. Konieczne jest śledzenie zmian zachodzących w osobowości wychowanków, a także - co stanowi pośredni etap wysiłków wychowawczych - zmian w funkcjonowaniu drużyny jako grupy społecznej (obowiązujących wśród członków - nieformalnie - wartości i norm, celów, jakie stawiają przed sobą i zespołem, panujących tam stosunków międzyludzkich). Chodzi więc o pedagogiczną analizę z wykorzystaniem wiedzy psychologicznej i socjologicznej. Instruktor powinien - przy współudziale drużynowych - dopracowywać się narzędzi badawczych w tym zakresie⁶⁾. Nie chodzi tu o szeroko rozbudowane, wszechstronne badania, ale o wycinkową bodaj kontrolę poszczególnych zjawisk, bez której trudno wyobrazić sobie dalsze usprawnianie procesu wychowania w ZHP. Analiza uzyskanych w ten sposób wyników pozwoli na korektę stosowanych metod, na lepszy dobór sytuacji wychowawczych, pełniejsze wykorzystywanie możliwości, jakie stwarzają poszczególne elementy wychowawczego Harcerstwa.

Wspominaliśmy już o zadaniu ZHP, które polega na oddziaływaniu na dzieci i młodzież nie zrzeszoną. Czuwanie nad tym należeć powinno również do rozpatrywanego tu instruktora. Warto, by wystąpiły tu poniższe kierunki pracy:

- organizowanie "dnia harcerskiego" w szkole (harcerze → rówieśnikom), a także przy wszystkich okazjach (apele, gazetki, radiowęzeł) upowszechnianie wśród społeczności szkolnej wartości leżących u podstaw funkcjonowania ZHP;

- wspólne z nie zrzeszonymi akcje i imprezy na terenie szkoły - np. obchody rocznicy zwycięstwa nad faszyzmem, Dnia Nauczyciela, Międzynarodowego Dnia Dziecka itp.;

- wspólne akcje na zewnątrz szkoły - np. praca na rzecz osiedla;

- praca z rodzicami uczniów nie - harcerzy, gdyż często zdarza się, że właśnie oni sprzeciwiają się wstąpieniu dziecka

---

6) Np. przydatna tu być może metoda szacowania, skale postaw, testy sytuacyjne itp. (Patrz: Z. Zaborowski: Wstęp do metodologii badań pedagogicznych. Ossolineum 1973).

w szeregi organizacji.

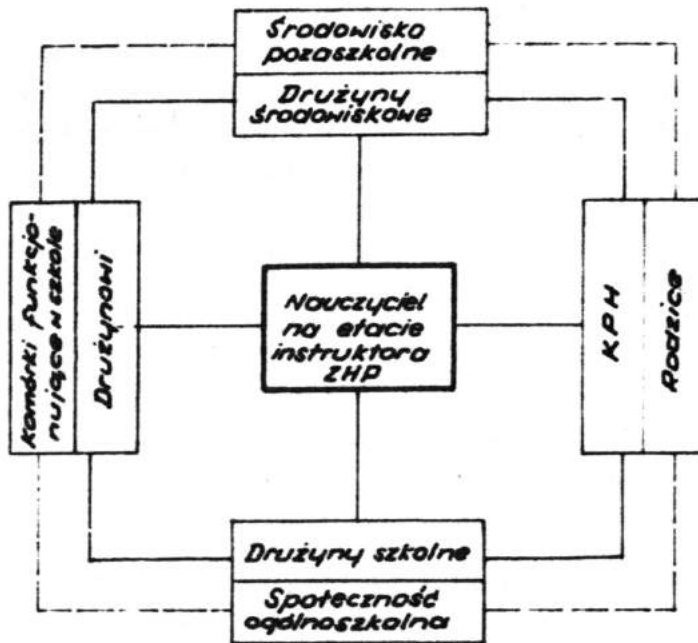
Korzyść z takiego ustawienia pracy odnosią:

- sami harcerze - wzrastać będzie ich więź z organizacją, a tym samym z wartościami, jakie ona reprezentuje (harcerze stają się "ważni", praca drużyny liczy się na zewnątrz);
- nie zrzeszeni - mają szansę stać się jeśli już nie harcerzami, to przynajmniej sympatykami Harcerstwa, co pociąga za sobą postępowanie (choćby do pewnego stopnia) zgodne ze wzorcem osobowym harcerza;
- szkoła - rozszerzeniu ulega wachlarz sytuacji wychowawczych, obejmujących całą młodzież.

Pomijamy tu oczywiste efekty wychowawcze, jakie daje udział w odpowiednio zorganizowanej działalności na rzecz szkoły i szerszego ogółu, kształtowanie tą drogą strony poznawczej, emocjonalnej i wolicjonalno - działaniowej osobowości wychowanków.

Reasumując można stwierdzić, że efektywne kierowanie działalnością ośrodka ZHP wymaga od instruktora uwzględnienia następujących elementów, współwyznaczających kierunki pracy:

Objaśnienia:

- Powiązania bezpośrednie podlegające etatowemu instruktorowi.
- - - Powiązania pośrednie podlegające etatowemu instruktorowi.

Rys. 3

Etatowy instruktor, jako koordynator omawianych tu poczynań, powinien w swej pracy opierać się na sporządzonym przy współudziale wszystkich drużynowych i w porozumieniu z władzami szkoły (głównie z pedagogiem szkolnym), planie, który mógłby uwzględniać następujące działy:

1. Ogólny cel wychowawczy, czy postawy, jakie należy kształtować u harcerzy. Dobór tych celów wyznaczony będzie przez pedagogiczną analizę zespołów harcerskich, plan wychowaw-

czy szkoły oraz aktualne wytyczne władz ZHP (głównie przez Uchwałę Zjazdową). Jest to kierunkowskazem dla całej działalności wychowawczej.

2. Odpowiadające danej postawie punkty Prawa Zucha i Prawa Harcerskiego. Zawarte tu sformułowania to nic innego jak redukcja określonych celów ogólnych do pewnych zachowań i dyspozycji do nich, jakimi powinien odznaczać się harcerz (czy zuch). Przy pomocy Prawa cele trafiają do członków organizacji, stąd ważne jest uświadomienie sobie istoty tej funkcji.
3. Potrzeby szkoły i szerszej społeczności, których podchwycenie pomoże w osiąganiu wytyczonych celów.
4. Akcje i kampanie Związku, które wykorzystane być mogą w tym konkretnym przypadku, i najbardziej efektywne dla realizacji danych celów formy pracy.
5. Ujęcie aktywności, jaką podejmą w związku z powyższymi ustaleniami członkowie drużyn, w zadania oraz termin ich realizacji.
6. Ustalenie, które z drużyn ośrodka wezmą udział w realizacji owych zadań.
7. Określenie współrealizatorów zadań z terenu szkoły i spoza niej - jakie komórki się włącza, jakich sojuszników szukać będą harcerze w toku działalności lub przed jej podjęciem.
8. Spodziewane wyniki "osobowościowe" - z punktu widzenia założonego celu. Wiadomo bowiem, że kształtowanie postaw, a nawet ich elementów jest procesem długotrwałym. W czasie realizacji konkretnego zadania można uzyskać najczęściej (z wyjątkiem sytuacji o bardzo silnym oddziaływaniu emocjonalnym, np. szoki) jedynie zbliżenie wychowanków do danej postawy. Stąd w działaniu tym określone być powinny bardzo szczegółowo, wąskie zmiany w obrębie osobowości, których osiągnięcie możliwe jest przy spełnieniu wszystkich wcześniejszych ustaleń.
9. Metody i opis technik służących dokonywaniu pomiarów efektów wychowawczych.

10. Zanotowanie faktycznych wyników. Zestawienie ich z oczekiwaniami pod tym względem będzie bardzo pouczające dla całej kadry ośrodka harcerskiego.
11. Wnioski do dalszej pracy - wyciągnięte w oparciu o przeprowadzoną analizę celów oddziaływania wychowawczego, zastosowanych środków i uzyskanych rezultatów.

Omawiany tu plan obejmować mógłby kilka jedynie zadań w skali rocznej, rozpracowywanych szczegółowo w drużynach, włączających się do ich realizacji - zgodnie z zasadami i tokiem planowania w ZHP. Unikać przy tym trzeba takiej sytuacji, gdzie zadania te byłyby drużynom narzucane, ustalane bez współdziałania drużyn, a ich wielkość zagrażałaby samodzielnej (choć podporządkowanej wspólnym celom) pracy drużyny i inicjatywie jej członków.

Jakie wymogi spełniać powinien nauczyciel na stanowisku instruktora ZHP? Od strony formalnej powinien to być człowiek legitymujący się wyższym wykształceniem pedagogicznym oraz odpowiednim stażem instruktorskim, "potwierdzonym" posiadaniem stopnia przynajmniej podharcmistra.

Władze, podopieczni i szersza społeczność oczekiwać będą od niego takich walorów, które zapewnią efektywną realizację określonych zadań. Na plan pierwszy wysuwa się tu:

1. Wysoka świadomość celów i zadań wychowawczych stojących przed ZHP. Jest to pierwszy i podstawowy warunek osiągania sukcesów w pracy wychowawczej. Instruktor znać musi doskonale wszystko, co składa się na socjalistyczny ideał wychowawczy - postawy i drogi ich kształtowania, a także zachowania, tworzące wzorzec osobowy harcerza i sposób jego funkcjonowania w systemie wychowawczym Związku. Jedynie spełniając ten wymóg instruktor będzie w stanie dobrze pokierować pracą podległych mu ogniw.
2. Umiejętność doprowadzania do osiągnięcia tych celów. Możliwe to będzie przy:
  - doskonałej znajomości metodyki pracy ZHP;
  - umiejętności uruchamiania poszczególnych elementów harcerskiego systemu wychowawczego: praca z Prawem, z bohaterem, funkcjonowanie gwiazdek i stopni w życiu

drużyny, prawidłowy rytm zdobywania sprawności itp.);
 - umiejętności dostosowywania działalności do warunków danego środowiska i wymogów, z jakimi styka się każdy z jego członków (specyfika pracy w zależności od wielkości i charakteru środowiska lokalnego, panujących w nim opinii społecznych itp.). Chodzić tu będzie o wykorzystywanie tych warunków z jednej, a przetwarzanie zgodnie z wymogami pedagogiki z drugiej strony.

3. Duże zaangażowanie emocjonalne w tę działalność - efektywna praca wymaga niejednokrotnie wykraczania poza określone zakresem obowiązków ramy czasowe i treściowe.
4. Wysoka umiejętność współpracowania ze środowiskiem, pozyskiwania w nim sojuszników dla ZHP. Obok tego - zdolność do regulowania stosunków międzyludzkich w zespole (kadra instruktorska ośrodka ZHP).
5. Wielkie zdolności organizacyjne - umiejętność koordynowania i inspirowania działalności wielu różnych grup społecznych (w szkole i poza nią), zorientowanych na jeden cel - ukształtowanie socjalistycznej osobowości młodego pokolenia.

Jeśli ogólnie mówić o instruktorach harcerskich, to powinni oni być jednocześnie wychowawcami i działaczami, to przede wszystkim odnosi się to do instruktora zajmującego rozpatrywane tu stanowisko. Musi on wszechstronnie obejmować problematykę wychowawczą w ogóle, a dotyczącą ZHP w szczególności, organizować szeroki front oddziaływań na podopiecznych z uwzględnieniem wszelkich prawidłowości rządzących urabianiem osobowości i wykorzystaniem możliwości, jakie stwarza tu Związek. Jego cywilizacyjno-ideowo-moralna musi być wzorem dla harcerzy i pozostałych instruktorów.

Nie bez znaczenia dla uzyskiwanych efektów będzie klimat wytworzony wokół etatowego instruktora i jego zadań. W dużym stopniu decydować tu będzie postawa samego zainteresowanego, ale nie tylko. Wiele zależy od szkoły i jej grona pedagogicznego, od tego, czy doceniona zostanie waga harcerskich zadań w systemie wychowawczym szkoły i korzyści płynących z ich realizacji.

Ważne jest poczucie współodpowiedzialności pozostałych instruktorów, stanowiących kadre ośrodka harcerskiego. Nie do przyjęcia jest, by przerzucali oni cały ciężar kierowania i odpowiedzialności za rezultaty na "etatowca" z tej racji, że otrzymuje on za tę pracę wynagrodzenie. Zapewniony być musi również systematyczny kontakt danego instruktora z instancjami ZHP, przy czym inicjatywa nie zawsze musi wychodzić od tego pierwszego. Nauczyciel na etacie instruktora harcerskiego podejmuje trudną i odpowiedzialną pracę, nie może czuć się w niej sam. Musi działać z przeświadczeniem, że to, co robi, jest częścią poczynania podejmowanych przez inne osoby i instytucje i uznanych przez nie za ważne.

Zapotrzebowanie na wysoko kwalifikowanych nauczycieli - instruktorów musi być uwzględnione w pracy zakładów kształcenia nauczycieli. Służyć temu będzie zapewnienie odpowiednich warunków dla realizacji wprowadzonego od roku akademickiego 1976/77 jako obowiązkowy (na kierunkach pedagogicznych) przedmiotu "metodyka pracy wychowawczej w Związku Harcerstwa Polskiego". (W roku 1971/72 przedmiot ten wprowadzony został jako fakultatywny). Jest to kwestia stworzenia odpowiednio wyposażonego gabinetu metodycznego i skupienia wokół niego zespołu nauczycieli akademickich - fachowców w zakresie metodyki harcerskiej, a przy nich, zespołu studentów podejmujących pracę badawczą (koło naukowe, prace magisterskie) w tej dziedzinie. Z drugiej strony niezmiernie ważne będzie prężne działanie w ramach SZSP Studenckiego Kręgu Instruktorskiego - jako płaszczyzny umożliwiającej (wraz z częścią pedagogicznych praktyk studenckich) praktykę instruktorską.

Nauczyciele zajmujący już omawiane tu stanowisko powinni (obok samokształcenia) przechodzić co jakiś ustalony okres czasu szkolenia organizowane wspólnie przez władze oświatowe i harcerskie.

Poczynione tu uwagi są bardzo ogólnym zarysem zadań, jakie stoją przed nauczycielem zajmującym stanowisko instruktora harcerskiego w szkole. Są to pewne ramy, które wypełnić może jedynie realizator tych zadań. Podsumowując można wytonić tu następujące kierunki pracy:

1. Inspirowanie i koordynowanie szeroko pojętej działalności ZHP w szkole i środowisku.
2. Ukierunkowywanie i nadzór nad kontrolą wyników pracy poszczególnych ogniw.
3. Poradnictwo i kierowanie doształcaniem w zakresie metodyki ZHP i wiedzy ideowej instruktorów (może również pedagogicznej rodziców skupionych w KPH i sympatyków Harcerstwa?).

Każdy z etatowych instruktorów dopracowywać się musi własnych wzorów działalności, a powszechna wymiana doświadczeń (przy pomocy prasy harcerskiej i pedagogicznej oraz za pośrednictwem Instancji ZHP) służyć będzie stałemu podnoszeniu poziomu jej efektywności.